

Krystyna Gielarek-Gorczyca

<https://orcid.org/0000-0002-3590-6537>

Uniwersytet Rzeszowski
Rzeszów, Polska

Miejsce Marty Reszczyńskiej-Stypińskiej w kanonie literatury polskiej za granicą

Marta Reszczyńska-Stypińska and Her Place
in the Canon of Polish Émigré Literature

Abstract: This article looks at the work of Marta Reszczyńska-Stypińska, focusing on her contribution to émigré literature and her role in sustaining national identity beyond the borders of the homeland. It begins from the observation that the Polish literary canon still tends to marginalize writers working in exile, and argues for a reassessment of their place within it. Reszczyńska-Stypińska's writing offers a compelling example of how collective memory, traumatic experience, and reflection on the individual's place in the world intersect. The article discusses the range of literary forms she employs – from introspective poetry and narrative prose to drama – showing how these modes intertwine with themes of national identity, loss, and nostalgia. Particular attention is given to literature as a space of dialogue between the past and the present, and as a means of shaping cultural community in dispersed contexts. The article employs an interdisciplinary approach, combining literary studies with postcolonial theories and cultural memory studies. Analyses of literary texts and reviews are juxtaposed with historical and cultural contexts, allowing for the capture of the unique hybridity of the author's experiences. The study reveals that Reszczyńska-Stypińska's work expands the boundaries of the literary canon, offering a fresh perspective on émigré and women's writing, and on its role in preserving national heritage. More broadly, the article contributes to discussions of transnational literature by emphasizing the importance of female experience in rethinking the national canon and enriching debates on literature of memory and testimony.

Keywords: emigration literature, Marta Reszczyńska-Stypińska, cultural memory, literary canon, trauma, national identity

Abstrakt: Artykuł analizuje twórczość Marty Reszczyńskiej-Stypińskiej, ukazując jej wkład w literaturę emigracyjną oraz rolę w zachowywaniu narodowej tożsamości poza ojczyzną. Punktem wyjścia jest potrzeba zrewidowania polskiego kanonu literackiego, który często marginalizuje autorów piszących w warunkach emigracji. Dorobek Reszczyńskiej-Stypińskiej staje się tutaj kluczowym przykładem zjawiska łączącego pamięć zbiorową, doświadczenie traumy i refleksję nad miejscem jednostki w świecie. W tekście omówiono różnorodne formy literackie podejmowane przez autorkę – od introspektywnej poezji, przez narracyjną prozę, po utwory sceniczne – wskazując, jak jej myśl spleta się z tematyką tożsamości narodowej, utraty i nostalgii. Szczególną uwagę poświęcono roli literatury jako przestrzeni dialogu między przeszłością a teraźniejszością oraz jako narzędzia kształtowania wspólnoty kulturowej w warunkach rozproszenia. Artykuł wykorzystuje podejście interdyscyplinarne, łącząc literaturoznawstwo z teoriami postkolonialnymi i badaniami nad pamięcią kulturową. Analizy tekstów literackich i recenzji zestawiono z kontekstami historycznymi i kulturowymi, co

pozwała uchwycić unikatową hybrydyczność doświadczeń pisarki. Wyniki badań wskazują, że twórczość Reszczyńskiej-Stypińskiej poszerza granice kanonu literackiego, oferując nową perspektywę oglądu literatury emigracyjnej i kobiecej oraz jej roli w przechowywaniu dziedzictwa narodowego. Praca wpisuje się w nurt badań nad literaturą transgraniczną, podkreślając znaczenie kobiecego doświadczenia w redefiniowaniu narodowego kanonu oraz wzbogacając dyskusję o literaturze świadectwa i pamięci.

Słowa kluczowe: literatura emigracyjna, Marta Reszczyńska-Stypińska, pamięć kulturowa, kanon literacki, trauma, tożsamość narodowa

Pozakrajowa twórczość a kanon

Literatura emigracyjna od lat pozostaje przedmiotem refleksji badaczy z różnych dziedzin humanistyki, nie tylko ze względu na bogactwo tematyczne i formalne, ale przede wszystkim z uwagi na wielopoziomowe napięcia, które ujawnia w przestrzeni międzykulturowego dialogu. Twórczość na wychodźstwie, jak zauważa Halina Filipowicz w swoim eseju, który – choć powstał w 1998 roku, pozostaje aktualny w kwestii poruszanych problemów – jest zjawiskiem wymykającym się prostym klasyfikacjom, a jej badanie pozostaje obarczone szeregiem wyzwań teoretycznych i ideologicznych (Filipowicz, 1998). Złożoność tej kategorii literackiej wynika zarówno z płynności granic między ojczyzną a obczyzną, jak i z konfliktów oraz dynamiki relacji między literaturą postrzeganą jako „peryferyjna” a dominującym krajowym „centrum”. Literatura polskich diaspor sytuuje się więc na przecięciu dwóch światów: porzuconego, lecz nieutraconego, oraz nowego, wciąż nie do końca oswojonego. Jej meandryczny charakter przejawia się w narracjach o stracie, tęsknocie i alienacji przeplatających się z pytaniami o granice siebie i swoje miejsce w świecie (Grossman, 2016). Twórcy żyjący poza granicami kraju ojczystego mierzą się z wyzwaniem podtrzymywania języka i tożsamości kulturowej w środowiskach obcych, a często także nieprzychylnych. Pisanie na emigracji to zatem akt równoczesnego „zakorzeniania” i „odkorzeniania” – próba uchwycenia tego, co znane i własne, przy równoczesnej konieczności adaptacji do nowych realiów.

Analiza literatury z pozakrajowego kręgu napotyka wiele trudności metodologicznych. Po pierwsze, twórczość tego rodzaju często oscyluje pomiędzy kategoriami literatury narodowej i transnarodowej, co stawia pytanie o jej przynależność do określonego kanonu (Nasiłowska, 2016). Po drugie, teksty emigracyjne są nasycone odniesieniami do utraconego świata, co zmusza badacza do pogłębienia wiedzy na temat realiów historyczno-kulturowych kraju pochodzenia, jak również miejsca osiedlenia. Po trzecie, literatura ta wymaga szczególnej uwagi wobec języka, który często funkcjonuje jako obszar złożonych interakcji między idiomem narodowym a wpływami języka środowiska, w którym rozpoczyna się nowe życie.

Spojrzenie na twórczość emigracyjną z perspektywy kobiecej dostarcza dodatkowych bodźców badawczych, otwierając drogę do odkrywania kolejnych warstw znaczeń i ukrytych zależności. Kobiety-pisarki, choć przez długi czas odsuwane na dalszy plan w namyśle nad literaturą transgraniczną, wnoszą wymiar akcesoryjny, który wzbogaca i dopełnia dominujące narracje tego nurtu. Ich doświadczenie przesiedlenia się do nowego miejsca często spleta sprzeczności związane z rolą emigrantki i twórczyni, jednocześnie konfrontując je z wyzwaniem trwania w nowej sytuacji społecznej.

Kobieca literatura pozakrajowa nie tylko wzbogaca tradycyjne rozumienie literatury poza krajem ojczystym, lecz także stanowi wyzwanie dla klasycznych kategorii interpretacyjnych. W tekstach tych krzyżują się perspektywy indywidualnej pamięci, doświadczenia ciała, a także opowieści o codzienności, które – choć pozornie trywialne – również składają się na wielką narrację emigracyjną. Tym samym stawiają one pytania o granice literackiego kanonu i możliwości inkluzywnego czytania dzieł tworzonych w cieniu podwójnych wykluczeń – emigracyjnego i genderowego.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie twórczości Marty Reszczyńskiej-Stypińskiej jako ważnego elementu kanonu literatury emigracyjnej oraz ukazanie jej znaczenia dla kształtowania tradycji kobiecej literatury transgranicznej. Poprzez analizę jej dzieł oraz recepcji literackiej zastanowię się nad granicami polskości w literaturze, dynamiką relacji

między centrum a peryferiami oraz potencjałem „literatury mniejszej” w redefiniowaniu kanonu literackiego.

Twórczość i recepcja

Biografia Marty Reszczyńskiej-Stypińskiej jest dobrze znana za sprawą dwóch autobiograficznych prac jej córki Hanny Reszczyńskiej-Essigman: *Kaprysy losu. Historia jednej rodziny XX wieku* (Reszczyńska-Essigman, 2001) oraz *Alfabet wspomnień* (Reszczyńska-Essigman, 2019). Wynika z nich, że pisarka to postać, której życiorys w pełni odzwierciedla burzliwe dzieje XX wieku oraz ich wpływ na jednostkowe losy. Jej droga artystyczna rozpoczyna się od wydania dwóch tomów poezji dla dorosłych utrzymanych w stylistyce modernistycznej (*Drobiazgi* oraz *Echa i cienie*), a także licznych publikacji w czasopismach. Wyjazd do Wilna, a następnie do innych miast, takich jak Lwów, Kraków, Poznań i Lublin, związany był z karierą zawodową jej pierwszego męża, Aleksandra Reszczyńskiego. Geograficzna mobilność stanowiła element formujący jej osobowość, która w coraz większym stopniu czerpała z idei dialogu z różnorodnością doświadczeń.

Okupacja niemiecka była momentem kluczowym w życiu Reszczyńskiej-Stypińskiej. Pozostała w Warszawie, angażując się w działalność konspiracyjną. Jej twórczość z tego okresu, publikowana w podziemnych antologiach, stała się głosem sprzeciwu wobec okupanta. Uczestniczyła również w tajnych wieczorach literackich, które stanowiły swoiste sacrum w czasach, które wyróżniały się porażającą dehumanizacją. Osobista tragedia dotknęła ją w 1943 roku, kiedy jej mąż, będący komendantem Policji Polskiej Generalnego Gubernatorstwa oraz członkiem Kontrwywiadu Związku Walki Zbrojnej, został zamordowany. Oskarżono go o kolaborację i działania przeciwko polskiej ludności. Podczas wykonywania wyroku na Reszczyńskim jego żona i córka znajdowały się w sąsiednim pokoju.

Drugim ważnym wydarzeniem, które zaciążyło na życiu pisarki, był proces karny jej córki Hanny, oskarżonej o usiłowanie zabójstwa Kazimierza Farbera – oficera Urzędu Bezpieczeństwa. Sąd skazał Hannę na śmierć, ale ze względu na jej młody wiek wyrok został zmieniony na karę więzienia. Po roku wyszła na wolność na mocy amnestii. By być blisko przebywającej w więzieniu córki, Reszczyńska-Stypińska zamieszkała w Bytomiu, gdzie pracowała w wydawnictwie „Czytelnik” oraz w świetlicy szkolnej. Tu też zaczęła odnajdywać nowe formy ekspresji literackiej. Szczególnie współpraca z katowickim radiem, dla którego pisała słuchowiska, była istotnym etapem jej rozwoju artystycznego, pozwalającym na oswojenie medium dramatycznego, które później stało się jednym z filarów jej pozakrajowej twórczości.

Rok 1957 przyniósł przełom w życiu pisarki – podróż do Szkocji, a później osiedlenie się w Londynie. Początkowo wyjazd miał charakter czysto turystyczny – pragnęła odwiedzić mieszkającą za granicą przyrodną siostrę, ale na miejscu spotkała przyjaciela z dzieciństwa, z którym nawiązała bliską znajomość. W Anglii wyszła za mąż za Bohdana Stypińskiego, co zapewniło jej większą stabilizację życiową i umożliwiło pełne zaangażowanie w działalność literacką. Londyn, będący centrum polonijnego życia w Wielkiej Brytanii, stał się miejscem, w którym Reszczyńska-Stypińska rozwijała swoją twórczość. Publikowała w licznych czasopismach emigracyjnych, takich jak „Wiadomości”, „Tydzień Polski” czy „Pamiętnik Literacki”. Była aktywnym członkiem polonijnych instytucji kulturalnych, co podkreślało jej dążenie do podtrzymania polskości na obczyźnie.

Pisarka zmarła w Bournemouth w roku 1995, pozostawiając po sobie bogaty dorobek literacki, który dziś jest przechowywany w Archiwum Emigracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Portfolio artystyczne Marty Reszczyńskiej-Stypińskiej jest obszerne i niejednolite. Znaleźć tu można: tomy poetyckie (*Drobiazgi*, 1928; *Echa i cienie*, 1933; *Czas głodu*, 1965; *Słowo i milczenie*, 1978; *Krucze minuty*, 1983; *Wiersze ocalone*, 1985; *Obczyzna*, 1987; *Bajeczki, framuszeki i inne faramuszki*, 1988; *Śmierć Euterpe*, 1988), utwory prozatorskie

(nowela *Światło nad wodą*, 1938; współredagowane *Legendy i opowiadania historyczne*, 1966; zbiór opowiadań *Nadzieja – matka cierpliwych*, 1980), a także sztuki teatralne (dla teatru „Syrena”: *A za tego króla Jana; Bajka o ukradzonej piosence; Bajka uśmiechnięta; Bunt zabawek; Czarodziejskie gęśliki; Jesienny deszcz; Król Maciuś I Janusza Korczaka; Mikołaj z Torunia; O Jaśku Szewczyku, o Bazyliuszku i Małgosi Burmistrzance; O Kasi, co chciała się uczyć; O dzieciach i o bajkach; Pieśń dalekiej drogi; Przygoda w kosmosie; Wróżba pustelnika Zachariasza; Zegar z kurantem. Utwór sceniczny w 3 odsłonach; sztuki niepublikowane: *Dziesięciu sprawiedliwych; Happy End; Jutro będzie pogoda; Ofelia; Spotkanie*).*

Już wstępny ogląd pisarskiego katalogu artystki pozwala na wyciągnięcie kilku wniosków. Zróznicowanie formalne i gatunkowe jest dowodem literackiej elastyczności i umiejętności adaptacji. Reszczyńska-Stypińska swobodnie poruszała się między introspektywną liryką a narracyjną prozą, między dramataми zgłębiającymi problemy moralne a bajkami edukacyjnymi, co wskazuje na jej zdolność do eksploracji wielu rejestrów artystycznych.

Uniwersalizm podejmowanych przez autorkę tematów – życia, śmierci, cierpienia, duchowości i przemijania – łączy się z wyraźnym zaangażowaniem w refleksję nad historią i kondycją społeczną człowieka. W utworach takich jak *Światło nad wodą* czy *Nadzieja – matka cierpliwych* Reszczyńska-Stypińska odnosi się do problematyki wojennych traum, powojennej odbudowy zniszczonego świata oraz emigracyjnych doświadczeń, czyniąc z nich przestrzeń do zastanowienia się nad samym sobą i pytań o przetrwanie w trudnych warunkach. Jej poezja z kolei wpisuje te doświadczenia w szeroki kontekst filozoficzno-religijny, w którym chrześcijańskie odniesienia scalają się z zadumą nad ludzkim losem.

Powyzsze spostrzeżenia znajdują potwierdzenie w nielicznych artykułach naukowych i recenzjach poświęconych Reszczyńskiej-Stypińskiej. Całościowego oglądu jej poezji dokonał Mirosław Adam Supruniuk w pracach *Dama z królestwa lalek. Marta Reszczyńska-Stypińska (1905–1995)* (Supruniuk, 1998) oraz w przedmowie do zbiorczego wydania

utworów poetki zatytułowanej *Przemierzając dwudziesty wiek* (Supruniuk, 2019). Na temat jej poezji wypowiedziały się także Maja Elżbieta Cybulska w pracy *Marty Reszczyńskiej-Stypińskiej słowa nadziei* (Cybulska, 1982) oraz Anna Frajllich-Zajęc w artykule „*Kruche minuty*” *Marty Reszczyńskiej-Stypińskiej* (Frajllich-Zajęc, 1984). Najwięcej jednak spośród prac dotyczy twórczości dla dzieci i młodzieży, o której pisał Marcin Lutomiński, podkreślając, że utwory skierowane do młodego odbiorcy stanowią jeden z filarów literackiego dorobku Reszczyńskiej-Stypińskiej i jednocześnie są ważnym ogniwem kulturowej transmisji wartości patriotycznych, edukacyjnych i estetycznych w środowisku „polskiego Londynu” (Lutomiński, 2019).

W literaturze dla dzieci tworzonej przez polskich wychodźców po II wojnie światowej wyróżnia się pewien kluczowy paradygmat: połączenie funkcji wychowawczej z kompensacyjną. Prace Reszczyńskiej-Stypińskiej doskonale wpisują się w tę tradycję, co więcej – wprowadzają do niej nowe jakości. Autorka tworzy w sytuacji, gdy dzieci polskiej diaspory często dorastały w środowiskach wielonarodowych, poddanych wpływom językowym i kulturowym krajów osiedlenia. Literatura stała się więc dla niej narzędziem walki o zachowanie języka ojczystego i polskich wartości wśród najmłodszych pokoleń (Lutomiński, 2023). Tym samym była formą sprzeciwu wobec procesu zapomniania rodzimej kultury w diasporze. Uznać ją można zatem za przewodnik świadomości narodowej i należy interpretować w kategoriach literatury zaangażowanej, zgodnie z myślą Jeana-Paula Sartre’a postulującego, by literatura nie była jedynie sztuką dla sztuki, ale pełniła funkcję społeczno-polityczną, angażując się w sprawy świata i odpowiadając na jego problemy. Według Sartre’a pisarz ma obowiązek moralny, by wpływać na społeczeństwo poprzez swoje dzieła, a estetyka literatury powinna być podporządkowana celom praktycznym (Sartre, 1968). Dzieła Reszczyńskiej-Stypińskiej, publikowane w takich czasopismach jak „*Dziatwa*” oraz „*Razem Młodzi Przyjaciele*”, służyły nie tylko rozrywce, lecz także edukacji, wspierając młodego odbiorcę w procesie osvajania obcej rzeczywistości. Na tle innych twórczyń, takich jak Beata Obertyńska czy

Zofia Kozarynowa, Reszczyńska-Stypińska wyróżniała się konsekwencją w podejmowaniu tematów wychowawczych, szczególnie istotnych dla młodego pokolenia. Podczas gdy Obertyńska i Kozarynowa eksplorowały introspektywne wątki, Reszczyńska-Stypińska tworzyła literaturę funkcjonalną, dostarczającą wartości zarówno artystycznych, jak i dydaktycznych.

Oprócz imperatywu dydaktycznego, w poezji Reszczyńskiej-Stypińskiej dostrzec można także zjawisko eksportu polskiej traumy. Jej wiersze są przepełnione obrazami cierpienia wynikającymi z historycznych tragedii – takich jak wojna, stalinizm czy emigracja. Liryczne refleksje wyróżnia głębia doświadczeń i specyficzna poetyka, która pozwala na zespolenie indywidualnych przeżyć z uniwersalnymi wątkami literatury świadectwa i postpamięci. Jej poezję, sięgającą do zbiorowych ran polskiego narodu, można uznać za nić łączącą przeszłość z teraźniejszością, literaturę narodową z ponadnarodowym dyskursem o ludzkim losie. Na przykład las katyński to miejsce historycznej zbrodni, lecz także strefa ciszy, zapomnienia i ciągłego oczekiwania na sprawiedliwość. W wierszu *Legenda o Chrystusiku frasobliwym* z tomu *Wiersze pisane na emigracji* (Reszczyńska-Stypińska, 2020a: 176–177) pojawia się motyw Chrystusa odwiedzającego groby ofiar Katynia, co można interpretować jako literacki akt restytucji pamięci. Utwór ten stanowi przykład literatury posttraumatycznej, która, zgodnie z koncepcją postpamięci Marianne Hirsch, odgrywa podstawową rolę w przechowywaniu i reinterpretowaniu doświadczeń minionych pokoleń (Hirsch, 2012). Pamięć ta, choć obciążona cierpieniem, nie jest statyczna – to proces dynamiczny, angażujący kolejne pokolenia w dialog z przeszłością. Poezja Reszczyńskiej-Stypińskiej pełni funkcję archiwum doświadczeń polskiej diaspory, pomagając w wytwarzaniu symbolicznej wspólnoty opartej na tych samych wspomnieniach i podobnym wyobrażeniu ojczyzny. Odwołując się do koncepcji Aleidy Assmann, jej dzieła można uznać za zapis emocji i doświadczeń zbiorowych, ukazujących nostalgię, wyobcowanie i wysiłek budowania poczucia nowej zbiorowości narodowej (Assmann, 2013).

W niemal każdym tomie poetyckim Marty Reszczyńskiej-Stypińskiej znaleźć można wiersze-modlitwy lub wiersze-suplikacje, które są zarówno osobistym dialogiem z Bogiem, jak i wyrazem ludzkiego pragnienia zrozumienia sensu cierpienia, odkupienia i boskiej obecności. Suplikacyjny ton tych utworów nie ogranicza się do tradycyjnej formy religijnej. Autorka wzbogaca go o ontologiczne pytania, pełne wątpliwości i buntu, które przywodzą na myśl lamentacje Hioba i duchowe rozterki mistyków. Błagalny charakter prac pozwala odbiorcy na uczestnictwo w jej osobistej duchowej podróży i na głębokie przeżycie uniwersalnych dylematów wiary, nadziei i miłości w obliczu bólu i egzystencjalnej niepewności. Wiersze-modlitwy u poetki często przybierają kształt rozliczenia z milczeniem Boga, jak w utworze *Maria i Marta* z cyklu *Jeszcze się pali liść gorejący* (Reszczyńska-Stypińska, 2020a: 126–127), w którym wołanie o sprawiedliwość i łaskę dla cierpiących odsłania ludzki niepokój wobec boskich wyroków. Podobnie w *Rozważaniach wielkopostnych* z tomu *Obczyzna* (Reszczyńska-Stypińska, 2020b: 14–15) – prośba skierowana do Chrystusa przeplata się z gorzką refleksją nad powtarzalnością ludzkiej zdrady i niemożnością zrozumienia boskiej ofiary. Te utwory stanowią swoiste „psalmy współczesne”, w których lament, wdzięczność czy nadzieja zespalają się w jeden głos, szukający duchowego ukojenia i transcendencji.

W twórczości Reszczyńskiej-Stypińskiej emigracja nie jest wyłącznie motywem biograficznym – stanowi ontologiczny obszar wygnania, w którym przenikają się wątki tęsknoty, wyobcowania i duchowego poszukiwania. To doświadczenie, rozumiane w kategoriach egzystencjalnych, przybiera kształt metafory kondycji człowieka żyjącego na granicy przeszłości i teraźniejszości, własnego „ja” i obcości świata. Trafnie ujmuje to Edward Said w pracy *Reflections on Exile*, który wskazuje, że doświadczenie emigranta prowadzi do powstania hybrydycznej tożsamości, złożonej z fragmentów różnych kultur i pamięci, ponieważ uchodźca żyje na styku różnych kultur, języków i wspomnień, a także między przeszłością a teraźniejszością (Said, 2012: 180–192). Said podkreśla, że wygnanie jest również stanem umysłu zmuszającym

człowieka do stałego negocjowania poczucia samego siebie w obliczu obcego świata. Podobną dynamikę odnajdujemy w poezji Reszczyńskiej-Stypińskiej, dla której opuszczenie rodzinnego kraju jest źródłem twórczej refleksji nad rozdarciem między ojczyznę utraconą a niemożnością pełnego zanurzenia się w nowej rzeczywistości.

Autorzy-emigranci w pracy literackiej usiłowali zachować więź z utraconą ojczyzną, a jednocześnie zmierzyć się z poczuciem osamotnienia w nowym środowisku. Kobiety-emigrantki mierzyły się jednak z innymi jeszcze problemami. W ich twórczości często pojawia się wątek podwójnego wykluczenia, wynikającego z patriarchalnych struktur społecznych, które ograniczały ich głos w ojczyźnie, oraz z trudności adaptacyjnych, z jakimi spotykały się w nowych środowiskach.

Osobnym tematem jest kwestia przemijania i przypominania – o dawnej sobie, o czasach, które odeszły, o tradycji i o doświadczeniach, które, choć osobiste, miały często uniwersalne znaczenie dla całej wspólnoty na obczyźnie. W literaturze emigrantek pamięć o tym, co utraczone, staje się przestrzenią, w której dawna rzeczywistość i tożsamość są rekonstruowane i reinterpretowane. Przypominanie nie oznacza jednak jedynie powrotu do tego, co było, ale jest również refleksją nad zmianą i nieodwracalnością – nad tym, jak przeszłość, chociaż kluczowa, nie może zostać w pełni odzyskana. U Reszczyńskiej-Stypińskiej temat przemijania i starości eksponowany jest za pośrednictwem dobrze znanych przedmiotów, które wraz z wędnącym ciałem właścicielki zmieniają swój sens. W jej poezji ciało kobiece to pamięciowe archiwum, w którym zapisane są zarówno traumy utraty kraju rodzinnego, jak i doświadczenia związane z utratą młodości i społecznej widzialności. Somatopoetyka, którą autorka wprowadza do swoich wierszy, pozwala zobaczyć ciało jako metaforę przemijalności, ale i przynależności do świata materialnego. Figura kobiety-emigrantki, starzejącej się w obcym środowisku, eksponuje dramat indywidualnego przemijania oraz poczucie alienacji w świecie, który przypisuje wartość kobiecie przez pryzmat młodości i atrakcyjności. W wierszu *Po balu* z cyklu *Świat jak ziarnko maku* (Reszczyńska-Stypińska, 2020b: 76) ciało, niegdyś podziwiane

w świetle balu, przestaje być widzialne w obliczu starości. Reszczyńska-Stypińska krytycznie odnosi się do norm kulturowych, które wykluczają kobiety w dojrzałym wieku, czyniąc je „przeźroczystymi” w społecznym krajobrazie.

Tym, co określa status mieszkanek obcych krajów, są przedmioty codziennego użytku, które przyjmują rolę nośników pamięci. Pantofelki, suknie, kufry wspomnień – te drobiazgi to świadkowie historii. W wierszu *O sukniach* (Reszczyńska-Stypińska, 2020b: 78) suknie balowe, które „wiedną w szafie”, odzwierciedlają fizyczne zmiany ciała i przemijanie wspomnień. Materialność utensyliów garderobianych podkreśla ich funkcję jako ekstensji ciała kobiecego, które starzejąc się, oddala się od dawnej świetności. Wytwory materialne w poezji Reszczyńskiej-Stypińskiej są także łącznikami między pokoleniami. W *Powrocie* (Reszczyńska-Stypińska, 2020b: 130) pantofelek prababki, „żółknący wśród zwietrzałej lawendy”, symbolizuje dziedzictwo kulturowe i rodzinne, które w warunkach wychodźstwa nabiera szczególnej wartości. Poetka przypomina, że pamięć o przeszłości może być zachowana dzięki materialnym artefaktom, nawet w sytuacji geograficznego oddzielenia od ojczystego kraju. Tym samym wprowadza nas w świat poezji mikrologicznej (Nawarecki, red., 2000, 2001; Nawarecki, Mytych, red., 2003). Jej utwory pokazują, że drobne detale codzienności mogą wydobywać głębokie prawdy o człowieku i sposobach jego obecności. Poprzez precyzyjny i wnikliwy ogląd rzeczy, na które nie zwracamy większej uwagi, autorka ukazuje bogactwo mikroświata codziennych przedmiotów mających tak istotne znaczenie w każdej literackiej narracji.

Miejsce w kanonie

Marta Reszczyńska-Stypińska zdobyła uznanie w literackich kręgach emigracyjnych, jednak w polskiej świadomości jej twórczość odbiła się jedynie słabym echem. Recenzenci takich pism jak „Wiadomości” czy

„Tydzień Polski” akcentowali, że w jej lirykach „ożywa (...) sprawa wierności pamięci, przywiązania do wartości negowanych we współczesnym świecie, podkreślona nakazem ocalenia tego, co zapomniane, zgubione”, a także, że te utwory poetyckie „dowodzą wyczulenia autorki na bieżące zdarzenia. Ilustracją jej zaangażowania są wiersze polityczne, wyrosłe z impulsu współczucia, solidarności z bezrobotnymi i z gniewu na bezprawie” (Frajlich-Zajac, 1984: 5). Szczególną uwagę zwracały jej sztuki teatralne, które łączyły tematykę doświadczeń wojennych z przystępnością dla młodego odbiorcy. Mimo tego pisarka pozostaje postacią niedostrzeżoną w polskiej refleksji literaturoznawczej. Zjawisko to można interpretować w świetle teorii postkolonialnych, wskazujących na asymetryczną dystrybucję uwagi w badaniach literackich, w których centrum ignoruje twórczość peryferii. Literatura tworzona poza Polską, choć wartościowa, bywa traktowana jako wtórna wobec dzieł krajowych, co prowadzi do jej deprecjacji w procesie kanonizacji, a przez to jedynie nielicznym autorom udaje się przeniknąć z obszaru emigracyjnego do krajowego kanonu literackiego. Marginalizacja Reszczyńskiej-Stypińskiej w kanonie literatury polskiej odzwierciedla szerszy problem w literaturoznawstwie – brak rewizji uwzględniającej pisarzy i poetów emigracyjnych, których działalność wykracza poza dominujące narracje krajowe. Jej dorobek pisarski, balansujący między literaturą wysoką a utylitarną, oferuje unikalne spojrzenie na literaturę jako narzędzie społecznej zmiany.

Spuścizna Marty Reszczyńskiej-Stypińskiej, w zakresie zarówno literatury dla dzieci, jak i tekstów skierowanych do dorosłych odbiorców, ukazuje szerokie spektrum doświadczeń emigracyjnych, które stają się matrycą dla jej refleksji nad polsnością. Autorka, poruszając kwestie tożsamości narodowej, nostalgii, przywiązania do tradycji oraz osvajania rzeczywistości poza krajem ojczystym, operuje złożonymi tropami literackimi i symbolicznymi. Analiza tych motywów obnaża jej szczególną wrażliwość na kwestie relacji między jednostką a wspólnotą narodową, co czyni jej twórczość istotnym świadectwem polskiego doświadczenia „bycia nie u siebie”. Uwzględnienie jej prac w badaniach nad

literaturą diasporyczną oraz zastosowanie podejścia interdyscyplinarnego – łączącego literaturoznawstwo, socjologię migracji i studia postkolonialne – mogłoby znacząco poszerzyć perspektywę zrozumienia jej wkładu w ponadgraniczny kanon literacki. Jednocześnie umożliwiłoby głębsze docenienie jej znaczenia zarówno w literaturze emigracyjnej, jak i w kanonie twórczości kobiecej, uwypuklając unikatowe doświadczenie i wrażliwość kobiet-pisarek żyjących na styku kultur.

Literatura

- Assmann A., 2013, *Pamięć kulturowa*, w: *Między historią a pamięcią. Antologia*, red. M. Saryusz-Wolska, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 39–57.
- Cybulska M.E., 1982, *Marty Reszczyńskiej-Stypińskiej słowa nadziei*, w: M.E. Cybulska, *Tematy i pisarze*, Oficyna Poetów i Malarzy, Londyn, s. 45–55.
- Filipowicz H., 1998, „Polska literatura emigracyjna” – próba teorii, „Teksty Drugie”, nr 3, s. 43–62.
- Frajlich-Zajac A., 1984, „Krucze minuty” Marty Reszczyńskiej-Stypińskiej, „Przegląd Polski” (Nowy Jork), z. 19 I, s. 4–5.
- Grossman E.M., 2016, *Dwu(wielojęzyczny teatr w zglobalizowanym kontekście brytyjskim, czyli o różnych stylach dramatu migracyjno-transkulturowego*, „Teksty Drugie”, nr 3, s. 60–80.
- Hirsch M., 2012, *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust*, Columbia University Press, New York.
- Lutomierski M., 2019, *Twórczość Marty Reszczyńskiej-Stypińskiej dla dzieci. Zarys problematyki*, „Pamiętnik Literacki”, t. 57, s. 87–92.
- Lutomierski M., 2023, *Emigracyjna twórczość dla młodego odbiorcy w dorobku Marty Reszczyńskiej-Stypińskiej. Próba rozpoznania*, „Archiwum Emigracji: studia, szkice, dokumenty”, z. 2 (32), s. 89–104.
- Nasiłowska A., *Emigracja i migracja*, „Teksty Drugie”, nr 3, s. 7–10.

- Nawarecki A., red., 2000, *Miniatura i mikrologia literacka*, t. 1, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Nawarecki A., red., 2001, *Miniatura i mikrologia literacka*, t. 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Nawarecki A., Mytych B., red., 2003, *Miniatura i mikrologia literacka*, t. 3, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Reszczyńska-Essigman H., 2001, *Kaprysy losu. Historia jednej rodziny XX wieku*, Biblioteka Uniwersytecka, Toruń.
- Reszczyńska-Essigman H., 2019, *Alfabet wspomnień*, Wydawnictwo Marpress, Gdańsk.
- Reszczyńska-Stypińska M., 1928, *Drobiazgi*, Wydawnictwo M. Latoura, Wilno.
- Reszczyńska-Stypińska M., 1933, *Echa i cienie*, Wydawnictwo F. Hoesicka, Warszawa.
- Reszczyńska-Stypińska M., 1938, *Światło nad wodą*, „Teki Pomorska”, nr 3, s. 92–95.
- Reszczyńska-Stypińska M., 1965, *Czas głodu*, Wydawnictwo Gryf, Londyn.
- Reszczyńska-Stypińska M., 1966, *Legends i opowiadania historyczne*, oprac. M. Goławski, I. Ludwig, M. Reszczyńska-Stypińska, Polska Macierz Szkolna Zagranicą, Londyn.
- Reszczyńska-Stypińska M., 1978, *Słowo i milczenie*, Polska Fundacja Kulturalna, Londyn.
- Reszczyńska-Stypińska M., 1980, *Nadzieja – matka cierpliwych*, Polska Fundacja Kulturalna, Londyn.
- Reszczyńska-Stypińska M., 1983, *Krucze minuty*, Polska Fundacja Kulturalna, Londyn.
- Reszczyńska-Stypińska M., 1985, *Wiersze ocalone (z tamtych dni)*, Veritas Foundation Publication Centre, Londyn.
- Reszczyńska-Stypińska M., 1987, *Obczyzna*, Veritas Foundation Publication Centre, Londyn.
- Reszczyńska-Stypińska M., 1988, *Bajeczki, framuszkki i inne faramuszkki*, Veritas Foundation Publication Centre, Londyn.
- Reszczyńska-Stypińska M., 1988, *Śmierć Euterpe*, Veritas Foundation Publication Centre, Londyn.
- Reszczyńska-Stypińska M., 2020a, *Wiersze pisane na emigracji*, cz. 2, Wydawnictwo Marpress, Gdańsk.
- Reszczyńska-Stypińska M., 2020b, *Wiersze pisane na emigracji. Wspaniały, przerażający świat*, cz. 3, Wydawnictwo Marpress, Gdańsk.

- Said E.W., 2012, *Reflections on Exile*, w: E.W. Said, *Reflections on Exile and Other Essays*, Granta Publications, London, s. 180–192.
- Sartre J.P., 1968, *Czym jest literatura? Wybór szkiców krytycznoliterackich*, przeł. J. Lalewicz, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Supruniuk M.A., 1998, *Dama z królestwa lalek. Marta Reszczyńska-Stypińska (1905–1995)*, „Archiwum Emigracji: studia, szkice, dokumenty”, z. 1, s. 211–212.
- Supruniuk M.A., 2019, *Przemierzając dwudziesty wiek. Przedmowa*, w: M. Reszczyńska-Stypińska, *Wiersze z lat 1928–1939*, Wydawnictwo Marpress, Gdańsk, s. 5–16.

KRYSTYNA GIELAREK-GORCZYCA – PhD, Institute of Polish Studies and Journalism, University of Rzeszów, Poland / dr, Instytut Polonistyki i Dziennikarstwa, Uniwersytet Rzeszowski, Polska.

She holds a PhD in the humanities, specializing in literary studies. She is currently an Assistant Professor in the Department of Media Culture and Deputy Director of the Institute of Polish Studies and Journalism at the University of Rzeszów. Her main research interests include biographical studies and women's émigré literature. She is the author of *Głos z cienia. O życiu i twórczości Anieli Gruszeckiej* [Voice from the Shadows: On the Life and Work of Aniela Gruszecka] [in press], and a co-author of the online *Słownik biograficzny polskich pisarek emigracyjnych 1939–1989* [Biographical Dictionary of Polish Women Émigré Writers 1939–1989] (polskiepisarkiemigracyjne.pl).

Doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo, adiunkt w zakładzie Kultury Mediów, zastępca Dyrektora Instytutu Polonistyki i Dziennikarstwa Uniwersytetu Rzeszowskiego. Główny obszary zainteresowań badawczych to biografistyka oraz kobieca literatura emigracyjna. Autorka pracy *Głos z cienia. O życiu i twórczości Anieli Gruszeckiej* [w druku], współautorka internetowego *Słownika biograficznego polskich pisarek emigracyjnych 1939–1989* (polskiepisarkiemigracyjne.pl).

E-mail: kgielarek@ur.edu.pl